

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто питання визначення педагогічних умов розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Розкрито зміст педагогічних умов та можливий інструментарій щодо їх реалізації, а саме: методи (бесіди, вправи, ігри, ситуації емоційних переживань), форми організації виховної роботи (виховні години, екскурсії).

Ключові слова: педагогічні умови, художньо-образне мислення, молодші школярі, розвиток художньо-образного мислення.

Художньо-естетичне виховання молодших школярів передбачає залучення молодого покоління до творчого перетворення навколишнього світу, осягнення творів світового та національного мистецтва. Оскільки мистецтво відтворює світ емоційно-чуттєво, в усьому багатстві краси дійсності і виражається в образах, то процес осягнення художніх образів, створення власних художніх образів неможливий без розвиненого у дитини художньо-образного мислення. Таким чином, проблема розвитку художньо-образного мислення молодших школярів є важливою і потребує ґрунтовного вивчення. Особливої уваги заслуговує питання розроблення педагогічних умов розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Питання образного мислення як складного багатокомпонентного утворення постійно привертає увагу вчених з різних галузей наук, що вивчають людину: у філософському аспекті це питання висвітлювали Л. Т. Левчук, Ю. Б. Борін та інші, психологічному — Л. С. Вигогський, С. Л. Рубінштейн, П. Я. Гальперін, І. С. Якиманська, у педагогіці мистецтва — Л. В. Григоровська, Л. М. Масол та інші. Окремі аспекти проблеми художньо-образного мислення були предметом дисертаційних досліджень Н. О. Батюк, Н. В. Фунтікової, С. В. Валікжаніної, Н. О. Терещенко та інших.

Мета дослідження — визначення педагогічних умов розвитку художньо-образного мислення молодших школярів, окреслення їхнього змісту, опис оптимальних для використання форм і методів виховної роботи.

У молодшому шкільному віці триває формування і дозрівання всіх психічних процесів, у тому числі художньо-образного мислення. Учитель має спрямовувати індивідуальне становлення людської особистості, саме тому розвиток художньо-образного мислення молодших школярів можливий у процесі цілеспрямовано організованого навчання і виховання. Виходячи з аналізу сутності художньо-образного мислення, його ролі у формуванні особистості

молодшого школяра та реалізації цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість, визначено такі педагогічні умови розвитку художньо-образного мислення молодших школярів:

- спрямування педагогічного процесу на послідовний розвиток основних компонентів художньо-образного мислення – уяви, асоціацій, фантазії, інтуїції;
- розвиток емоційно-мотиваційної сфери молодших школярів як підґрунтя ціннісного ставлення до мистецтва, його ролі у розвитку художньо-образного мислення; до навколишнього світу;
- стимулювання активної позиції особистості у художньо-творчій діяльності;
- застосування інтегративного (галузевого та міжгалузевого) підходу до розроблення комплексу виховних методів;
- педагогічна підготовленість учителя до здійснення розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Молодший шкільний вік характеризується подальшим розвитком особистісних якостей, джерелом емоцій є виховна, навчальна та ігрова діяльність. Мислення молодшого школяра наочно-образне. Розвиток уяви відбувається у напрямі від репродуктивних форм до творчого осмислення, зростає швидкість створення образів-фантазій. Сприймання молодших школярів досить розвинуте, їм притаманна висока гострота зору, добре, але слабко диференційоване орієнтування в різних формах та кольорах. Зокрема, діти цього віку не вміють здійснювати цілеспрямований аналіз результатів сприймання, вирізняти головне, істотне, їхньому сприйманню притаманна емоційність.

Оскільки у дослідженні художньо-образне мислення визначається як пізнавальний процес художньої переробки уже існуючих і моделювання нових образів, що є складним акумулюванням уяви, фантазії та інтуїції, якому властиві асоціації, у результаті якого створюються художні образи, які вирізняються оригінальністю, новизною, нестандартністю і варіативністю ідей, то поступовий розвиток основних компонентів художньо-образного мислення (уяви, асоціацій, фантазії, інтуїції) є важливою умовою у розробленні методики розвитку художньо-образного мислення молодших школярів. З метою розвитку вказаних компонентів художньо-образного мислення доцільно використовувати відповідну систему вправ, зокрема творчі вправи з образотворчого мистецтва, різноманітні нестандартні техніки виконання роботи: плямографія, пуантилізм, ниткографія, малювання губкою, зубною щіткою, аерографія, монотипія, акватипія, комбінована аплікація; вправ арт-терапії.

До арт-терапевтичних вправ належать: образотерапія, що охоплює напрями роботи у живописі, графіці, скульптурі (ліпленні),

передбачає конструювання з різних сучасних матеріалів, як-то: леґо-конструктори, тканина, різні пластичні матеріали та крупа. Заслугує на увагу рухова терапія, яка виконує роль релаксації (виконує здоров'язбережувальні функції) з огляду на вікові особливості молодших школярів. Наприклад, казкотерапію можна використовувати, коли діти придумують сюжет і розповідають про свої переживання, таким чином моделюючи свою позицію чи поведінку у створеній ігровій ситуації (елементи експресивних методів).

Вправи арт-терапії доцільно продумано та обґрунтовано переплітати з сугестопедичними прийомами, в основу яких покладено вплив засобами музики, інтонації голосу, жестів, міміки, слова.

Мотиваційно-емоційна сфера виявляється у спрямованості особистості на сформованість ціннісних орієнтацій в освоєнні світу мистецтва, краси навколишнього середовища тощо.

У проведєнні дослідження доцільно використовувати методи стимулювання інтересу до навчання: створення ситуацій емоційних переживань, ситуацій аперцепції (опора на життєвий досвід), зацікавленості; експонувальні методи (імпресивні та експресивні) навчання і виховання, що ґрунтуються на поєднанні традиційних та модифікованих форм.

Аперцепція (від лат. *ad* — до і *perceptio* — сприйняття), одна з фундаментальних властивостей психіки людини, що виражається в обумовленості сприйняття предметів і явищ зовнішнього світу і усвідомлення цього сприйняття особливостями загального вмісту психічного життя як цілого, запасом знань і конкретним станом особи. У сучасній психології доведено, що різні люди можуть по-різному сприймати один і той же предмет. Це пояснюється не простим копіюванням сприйняття предмета, а побудовою образу, яка здійснюється під впливом запасу знань, що є в особі. Визначають стійку аперцепцію (зумовлену світоглядом) та тимчасову (визначену настроєм, ситуаційним ставленням до сприйнятого). Дітям молодшого шкільного віку властива остання. Таким чином, ситуації аперцепції, в основі яких є створення образу, що втілює емоційне ставлення, сприяють розвитку художньо-образного мислення.

Експонувальні методи поділяються на імпресивні та експресивні.

Імпресивні методи сприяють входженню учнів у стан художнього співпереживання, залученню до творчої діяльності. Вони передбачають: зіставлення, усні творчі роботи, порівняльні характеристики творів мистецтва в процесі аналітико-синтетичної роботи.

До експресивних методів (лат. *expressio* — вираження) належать такі, що зумовлюють переживання і враження. Можливе застосування експресивних методів (творчі вправи, дидактичні ігри); форм роботи: виховні години, екскурсії (на природу, до художніх музеїв).

Одним із важливих напрямів розвитку емоційно-мотиваційної сфери молодших школярів є застосування мистецтва. Твори мистецтва відображають в образній формі істотні, типові якості предметів і явищ. Художні полотна відтворюють світ у видимих проявах, доступних зоровому сприйманню (за даними досліджень, близько 70 % усієї інформації людина сприймає органами зору). Оскільки однією з провідних потреб молодшого школяра є потреба в зовнішніх враженнях, що перетворюються на пізнавальну активність дитини, то в процесі спеціально організованого сприймання художніх творів уможливорюється розвиток художньо-образного мислення молодших школярів.

Використання мистецтва як засобу розвитку художньо-образного мислення молодших школярів актуалізує питання важливості й ефективності використання різних видів мистецтва, тобто комплексного використання живописних, музичних, поетичних творів. Кожен із видів мистецтва різниться специфікою образності. Саме специфіка побудови художніх образів кожного з названих видів мистецтва обумовлює особливості їх використання як засобів розвитку художньо-образного мислення молодших школярів.

Для формування естетичних почуттів, естетичного ставлення до мистецтва мають значення живописні твори. Колір — їхній головний засіб виразності, оскільки першим сприймається колорит картини, її колірна гама, є ще композиція, світлотіньове вирішення (тон).

У дітей молодшого шкільного віку відчуття кольору одне з найсильніших відчуттів (взагалі, почуття кольору є найширшою формою почуття естетичного), що приносять насолоду від сприймання творів мистецтва, естетичне задоволення і є зрозумілими дітям означеного віку.

Жанри станкового живопису відображають особливості предметного світу та вирізняються своєрідністю техніки створення художнього образу. З-поміж видового та жанрового різноманіття живопису найбільшу увагу слід приділити пейзажному живопису, анімалістичному та портретному.

Пейзажний живопис, спрямований у простір природного життя, набуває ідеального духовного виміру, визначається як предмет милування, захоплення, співпереживання. Сприйняття образів природи впливає загалом на особистість людини, яка здатна розуміти красу навколишнього світу, а не лише на розвиток художньо-образного мислення.

Анімалістичний жанр найбільш повно розкриває емоційні переживання і почуття учнів молодшого шкільного віку, яким близька любов і співпереживання до тварин.

Образи портретного живопису дають можливість досягнути неповторності, глибини та значущості внутрішнього світу людини.

Так, з метою естетичного розвитку дітей, розширення можливості сприймати, досліджувати, обговорювати твори образотворчого мистецтва, аналізувати та глибоко проникати в художні образи проводилися уроки інтегрованого курсу «Мистецтво», виховні години, форми роботи з образотворчого мистецтва у позаурочний час (наприклад, за програмою «Формування образного мислення»).

Одним з ефективних засобів розвитку художньо-образного мислення молодших школярів можна назвати музичні твори. Музика, як вид виражального мистецтва, створює образ людських почуттів. Образи музики цінні не конкретно-предметним явленням образу, як у живопису, їм властива гармонія, що організовує звуки в художній образ. Вона розкриває закономірне у людських почуттях. Саме специфічні особливості музики, такі, як варіативність образів, висока абстрактність мови, евристичні орієнтири є сприятливими для розвитку художньо-образного мислення, уяви, фантазії.

За допомогою художньої мови поезії також створюються яскраві словесні художні образи. Завдяки смисловій глибині слова людина, яка сприймає поезію, залежно від рівня розвитку уяви, створює власну картину, доповнюючи її новими ознаками переживання краси. Прозова література зосереджується навколо думки, в ній слово набуває образного змісту.

Оскільки види мистецтва в історії становлення їхньої художньо-образної мови сформувались як система, то лише вся сукупність названих вище видів мистецтв може позитивно вплинути і розкрити питання розвитку художньо-образного мислення молодших школярів.

Таким чином, розвиток емоційно-мотиваційної сфери молодших школярів як підгрунтя ціннісного ставлення до мистецтва, навколишнього світу, природи є важливою умовою розвитку художньо-образного мислення молодших школярів.

Активна позиція у художньо-творчій діяльності, або художньо-творча активність — це складне особистісне утворення, що виступає умовою і результатом художньо-образної діяльності, забезпечує нестандартний підхід і творче вирішення завдань учнями. Найбільше художньо-творча активність виявляється у самостійній художньо-образній діяльності. Тому доцільно застосовувати різні форми і види діяльності для створення умов самостійної художньо-образної роботи. Зразком можуть бути вищеописані творчі вправи, зокрема арт-терапевтичні.

У дослідно-експериментальній роботі доцільно використовувати інтегративні педагогічні технології, оскільки такий підхід відповідає завданням особистісно орієнтованого навчання, дає можливість виявити ставлення учня до навколишнього світу, ставить за мету створити оптимальні умови для розвитку та самореалізації школяра шляхом формування цілісних знань. Л. М. Масол обґрунтовує

інтегральність природи людини, підкреслює, що художньо-образне мислення характеризується як поліфункціональне, у психічному акті якого інтегруються процеси споглядання, відображення, зіставлення, узагальнення, уяви тощо [1]. Отже, для нашого дослідження важливим є питання використання інтегративних технологій для розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Саме за умови використання інтегративних технологій можливі розроблення та використання системи художньо-образних вправ у межах різних предметів: навчання грамоти, математики у 1-му класі та 2-4-их класів

Дослідно-експериментальна робота має охоплювати не лише класно-урочну систему, а й виховну класну та позакласну роботу з молодшими школярами. Це — виховні заходи художньо-естетичного спрямування, гурткова робота. Рекомендовано впровадження творчих проєктів з художнього оформлення дитячої літератури, яке створить умови ознайомлення учнів з процесом виготовлення книги.

Доцільним є розроблення та використання системи інтегрованих виховних годин із застосуванням внутрішньогалузевої інтеграції. Прикладом таких виховних годин можуть бути бінарні виховні години, які складаються з двох частин: екскурсії у природу та виховної години, що передбачає активну індивідуальну чи групову творчу роботу учнів. Завдання екскурсійної частини виховної години слід спрямовувати на послідовний розвиток основних компонентів художньо-образного мислення (уяви, асоціювання, фантазії, інтуїції), це — спостереження за красою природи, встановлення асоціативних зв'язків, створення відповідного настрою, позитивних емоцій, активізація відчуттів.

Другу частину («Година у творчій майстерні») варто насичувати художньо-образними завданнями інтегративного характеру, нетрадиційними художніми техніками, прийомами театралізації тощо, що сприятиме зацікавленню учнів, розвитку компонентів художньо-образного мислення, тактильних відчуттів.

Важливою й необхідною умовою успішного розвитку художньо-образного мислення молодших школярів є відповідна педагогічна підготовка вчителя як суб'єкта, що створює умови для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу. У співпраці учителя й учня розвиваються їхні стосунки, відбувається вплив педагога на особистісний, інтелектуальний і діяльнісний розвиток учня, його саморозвиток.

Педагогічний аспект підготовки вчителя до розвитку художньо-образного мислення молодших школярів вимагає усвідомлення ним специфіки образного розуміння і світосприймання, його ролі у пізнавальній діяльності, необхідності розвитку художньо-образного

мислення учнів, високого рівня власного образного мислення, готовності до сприймання і апробації нового, до постійного пошуку, самоосвіти. З цією метою доцільно проводити оглядові лекції, тематика яких розкриває зміст поняття художньо-образного мислення, його структурні компоненти; семінари-практикуми, що мають на меті розвиток конструктивно-проектувальної діяльності вчителя, тобто оволодіння й удосконалення методики проведення відповідних запропонованих виховних заходів, застосування систем вправ, методів організації виховної роботи з учнями.

Сучасний технологічний рівень розвитку суспільства вимагає впровадження у навчально-виховний процес комп'ютерно-інформаційних технологій. Мультимедійні технології є продуктивною, ефективною освітньою технологією, що відповідає сучасним вимогам, надає варіативності та гнучкості навчальній інформації.

Використання мультимедіа-презентацій дає змогу зручно та ефективно візуалізувати статичну і динамічну інформацію, самостійно добирати матеріали відповідно до завдань. Такі заняття викликають у дітей більшу зацікавленість та активність.

Отже, дотримання визначених педагогічних умов, використання розроблених методів, форм, прийомів є важливим і необхідним підґрунтям розвитку художньо-образного мислення та становлять ядро педагогічної моделі розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Передбачається створення педагогічної системи, розроблення та опис формувальних методик розвитку художньо-образного мислення молодших школярів, на основі яких стає можливим здійснення реального процесу розвитку художньо-образного мислення молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Література

1. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. — К. : Промінь, 2006. — 432 с.
2. Мовчан В. Н. Естетика : навч. посіб. — К. : Знання, 2011. — 527 с.
3. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь ; пер. с польск. Л. Г. Кашкуевича, Н. Г. Горина. — М. : Высш. шк., 1990. — 382 с.
4. Педагогіка: навч. посіб. / Н. П. Волкова. — К. : Академвидав, 2009. — 3-тє вид., стер. — 616 с.
5. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. — К. : Академвидав, 2006. — 424 с.

В статтє рассматривается вопрос определения педагогических условий развития художественно-образного мышления младших школьников в учебно-воспитательной деятельности. Раскрыто содержание педагогических условий и возможный инструментарий относительно их реализации, а именно: методы (беседы, упражнения, ситуации переживаний), формы организации воспитательной работы (воспитательные часы, экскурсии).

Ключевые слова: педагогические условия, художественно-образное мышление, младшие школьники, развитие художественно-образного мышления.

О. М. Kolotylo

Pedagogical Conditions of the Development of Primary School Pupils' Artistic-Creative Thinking

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article reveals the issue of development of primary school pupils' artistic-creative thinking in educational process. It describes the pedagogical process direction of consecutive development of basic components of artistic-creative thinking (associations, imagination, intuition); the development of primary school pupils' motivational-emotional sphere as the basis of evaluative treatment of art, its role in the development of artistic-creative thinking, of the outside world and nature, and the stimulation of active position in artistic-creative activity in different kinds of art; the application of integrative (sectional and intersectional) approaches to the development of complexes of teaching techniques; pedagogical preparedness of a teacher to realize the development of primary school pupils' artistic-creative thinking in educative activity. The content of the pedagogical conditions and possible instruments have been worked out, as well as methods (talks, exercises, situations of emotional worries) and organizational forms of educative work (educative lessons, excursions).

Keywords: pedagogical conditions; primary school pupils; creative thinking; development of creative thinking

References

1. Masol, L. M. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoria i praktyka* [General Art Education: Theory and Practice]. Kyiv: Promin.
2. Movchan, V. N. (2011). *Estetyka* [Aesthetics]. Kyiv: Znannia.
3. Okon, V. (1990). *Vvedenie v obshchuiu didaktiku* [Introduction to General Didactics]. Moscow: Vysshaia shkola.
4. Volkova, N. P. (2009). *Pedahohika* [Pedagogy] (3rd ed.). Kyiv: Akademydav.
5. Stepanov, O. M. (2006). *Psyholohichna entsyklopediia* [Psychological Encyclopedia]. Kyiv: Akademydav.